

Frankfurt, 1870. **11.** Ciorănescu A. Dicționarul etimologic al limbii române. București, 2007. **12.** Credințe și superstiții românești după Artur Gorovei și Gh.F. Cîșanu. Ediție de I. Nicolau și C. Huluiță. București, 2000. **13.** Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. București, 1998. **14.** Ghinoiu I. Panteonul românesc. București, 2001. **15.** Hedeșan O. Șapte eseuri despre strigoi. Timișoara, 1998. **16.** Meyer-Lübke W. Romanisches Etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1911. **17.** Mușlea I., Bîrlea O. Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hașdeu. București, 1970. **18.** Sărbători și obiceiuri. Răspunsurile la chestionare Atlasului etnografic român. București. Vol. I, Oltenia, 2001; Vol. III. Transilvania, 2003; Vol. IV. Moldova, 2004. **19.** Țîrcomnicu E. Identitate românească sud-dunăreană. Aromânii din Dobrogea. București, 2004.

УДК 398(477.8)

Олександр КОЖОЛЯНКО

СВІТОГЛЯД УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ ДОХРИСТІАНСЬКОГО ЧАСУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

У статті досліджується світогляд українців Буковини дохристиянського часу на прикладі одного з видів усної народної творчості – казок. Матеріал буковинського фольклору засвідчує наявність вірувань мешканців краю у небесні світила як верховних богів та поклоніння богам природи у дохристиянським городицях-святилищах.

Ключові слова: світогляд, казка, символіка, міф, обряд, святилище, бог, культ.

Александр КОЖОЛЯНКО

МИРОВОЗЗРЕНИЕ УКРАИНЦЕВ БУКОВИНЫ ДОХРИСТИАНСКОГО ВРЕМЕНИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ УСТНОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА

В статье исследуется мировоззрение украинцев Буковины дохристианского времени на примере одного из видов устного народного творчества – сказок. Материал буковинского фольклора подтверждает наличие верований жителей края в небесные светила как верховных богов и поклонения богам природы в дохристианским городицях-святилищах.

Ключевые слова: мировоззрение, сказка, символика, миф, обряд, святилище, бог, культ.

Olexandr KOJOLIANKO

DIE WELTANSCHAUUNG DER UKRAINER DER BUKOWINA VORCHRISTLICHER ZEIT IN DER FOLKLORE

Im Beitrag versucht man, die Weltanschauung der alten Ukrainer durch eine Analyse solcher Arten der bukowiner Folklore wie Sprichwörter, Märchen zu rekonstruieren.

Важливим джерелом для реконструкції особливостей світогляду українців Буковини є усна народна творчість, зокрема казки. Казки Буковини зберегли свою архаїчну форму, символіку та світогляд, які сягають ще дохристиянських часів. Тому аналіз буковинських казок допомагає висвітлити питання про дохристиянські вірування українців Буковини та їхній світогляд.

Привертає увагу те, що казки Буковини просякнуті символікою Світового дерева. Так, на сторожі хати баби-відьми, яка символізує Нав, стоїть береза [8, с. 216]. Береза в народних традиціях виступає або як «щасливе» дерево, або як шкідливе, пов'язане з душами померлих, Нав'ю [67, с. 44]. В даному випадку береза символізує Дерево Життя разом з його дуальними функціями: вона охороняє царство померлих, але випускає з нього живу людину, служить шляхом, засобом переходу з одного світу в інший [26, с. 38]. З символом Дерева Життя також пов'язані числа 7 та 12, які дуже часто зустрічаються в буковинських казках: у будинку чарівників дванадцять кімнат, причому 11 пусті і лише у дванадцятій стоїть діамантовий кінь [8, с. 139]. Дванадцять подібних дівчат, серед яких лише одна – царівна [8, с. 177].

Інший символізм, який часто зустрічається у буковинських казках – уявлення про дуалістичну побудову світу, яка була притаманна дохристиянському світогляду. Наприклад, по дорозі до Сонця парубок зустрічає «двох берестів, які зчепилися гіллям й так били один одного, аж листя летіло», причому, як пізніше з'ясувалося, два берести – це два брати, які ніколи не перестануть битися [8, с. 133-135]. На шляху до підземного царства (до будинку баби-відьми) дівчина зустрічає двох вершників: спочатку чорного, потім білого, і проходить попри них [8, с. 216]. Це свідчить також і про уявлення, що людина поєднує в собі як активність, так і пасивність, нейтралізує своїми вчинками дуальність, знаходиться між двома світовими принципами. Особливо яскраво про це свідчить момент, коли батько вибирає сина, якого перетворили на коня, з трьох однакових коней: син знаходиться посередині [8, с. 116]. А інакше і не може бути: зліва від парубка – пасивний принцип, справа – активний, а посередині – людина, яка може змінювати свій стан.

Збереглися в казках і елементи поклоніння окремим божествам. Відчувається велике шанування Сонця. Так, коли парубок приходять до Сонця, він змушений заховатися під лаву, «щоб від нього не залишилася ніше купка попелу». Сонце виступає в казках живою істотою: воно сумує, радіє, любить свою маму, відповідає на запитання. Люди люблять Сонце і зберігають вірність йому, щоранку зустрічають, а ввечері провожають [8, с. 132-136]. Це свідчення як розповсюдженості сонячного культу, так і щоденного неодноразового шанування солярних божеств.

Вплив міфу про Змісборця простежується у казках, де парубок перемагає зміїв «о трьох, шести та дванадцяти головах», після цього здобуває горщика з цілющою та живлячою водою та лікує сліпих діда та бабу [8, с.

137-139]. Вірогідно, це казкова трансформація міфу про боротьбу Перуна зі змієм, в якій Перун перемагає свого супротивника. Після перемоги над ворогом звільняються води (в казці – горщики з водою) [67, с. 305].

Як архаїчний залишок поклоніння верховним язичним богам в казках дуже часто зустрічається мотив допомоги коня людині. Як відомо, кінь атрибут вищих богів: Свентовита, Перуна, Дажьбога [67, с. 228]. В казках людина дуже добре ставиться до коня: годус, чистить, не ображає.

А кінь у відповідь допомагає людині і дає поради, жертвує частиною свого тіла [8, с. 132], допомагає своїми діями [8, с. 139]. Тут помітний взаємозв'язок між людиною та конем як символом вищих богів: поклоніння, шанування та виконання волі богів приносить успіх у справах людини.

У ракурсі взаємовідносин людини та богів, у казках збереглися цікаві елементи дохристиянського уявлення про долю, провидіння та участь людини у визначенні своєї долі. Характерною рисою у буковинських казках є те, що людина сама винна у своїх нещастях: жінка не може вигнати з терня каченят і ніколи не зможе їх вигнати, бо то її бідні діти, яких вона загубила; два брати б'ються і будуть битися вічно, бо дуже знущалися (збиткувалися) над своїми рідними [8, с. 135]. І навпаки: лагідна, добра людина ніколи не потрапить в біду, а якщо й потрапить, то їй допоможуть ті, кому вона робила добро: юнак допомагає озеру – озеро допомагає юнакові, допомагає птахові – птах віддячує, допомагає бджолам – ті допомагають йому [8, с. 76]. Взагалі, сміливість, рішуча діяльність перемагає долю, скрутне становище: «Чия відвага – того й перемога» [8, с. 217]. Отже, казки свідчать про розуміння стародавніми слов'янами долі як сукупності вищого провидіння та наслідків своїх вчинків: у певну ситуацію людина попадає через волю богів, але вибір робить сама і в наступному пожинає наслідки свого вільного вибору.

Також пов'язане з долею і уявлення про долю людей після смерті та про потойбічне життя. Казки підтверджують, що і на території Буковини існували погляди про можливість взаємозв'язку між світом живих та світом померлих. Так, мати після своєї смерті допомагає дочці посередництвом ляльки, яку зробила донька за останнім побажанням матері. Донька годувала ляльку, стежила, щоб та була чистою, раділася з нею. А лялька не просто давала поради, але й безпосередньо приймала участь у допомозі дівчинці [8, с. 215-217]. Особливо цікаво у цьому випадку, що царство померлих захищене від попадання туди живих людей, але саме душа покійної матері допомагає дівчинці вибратися з потойбічного світу [8, с. 217].

В казках збереглася і пам'ять народу про волхвів-жерців дохристиянського культу. Казкові персонажі цього роду діляться на два типи: добрі та злі. Злі чаклуни – чорнокнижники, відьми, чарівники – шкодять людям, заманюють до себе, змушують працювати, перетворюють на тварин. Добрі діють більш опосередковано – допомагають порадою, без безпосереднього втручання. Але завдяки їхнім порадам справа завжди закінчується успіхом добрих сил.

Простежуються і залишки жертвоприношень, але вже в умовах занепаду язичництва, коли жертва сприймалася звичайними жертвувачами як торгівельна угода з богами [60, с. 49]. Жертви достатньо, щоб відвернути від себе гнів потойбічних сил або придбати їхню прихильність. Наприклад, дівчина дає котикові смачненький пиріг і той її не чіпає, песику хлібець, і той її не кусає, поливає дерево водою – дерево її пропускає, мащує завіси брами – брама відчиняється [8, с. 218].

Отже, буковинські казки, в яких збереглися дуже архаїчні особливості релігійного світогляду слов'ян, розкривають сповідання стародавнім населенням Буковини до язичництва. Казки – одне з найважливіших етнографічних джерел, які висвітлюють як форми поклоніння потойбічним силам, так і вплив релігійних уявлень стародавніх слов'ян на сучасний менталітет. Як ми бачимо, казки, які записані у ХХ ст., проникнуті дохристиянськими уявленнями, яким більше, ніж тисяча років.

Залишки дохристиянських вірувань простежуються також у буковинських піснях, особливо обрядових. У колядках яскраво виражені космогонічні уявлення, обожнювання сонця та місяця, їх антропоморфність, а також антропоморфні уявлення про явища природи, зокрема про дощ [10, с. 41]. У веснянках простежуються залишки магічних дій, приворожувань, використання магічних властивостей трав в обрядах та ритуалах [10, с. 32, 35-36].

Історичні дані, які наведені А. Жуковським, повідомляють, що з початку нашої ери на території Буковини був розповсюджений культ Білобога, а з IV ст. – і культ Дажьбога [30, с. 15]. Вказаний вище матеріал підтверджує розповсюдженість як вчення про дуальність Всесвіту, яка дособлюється Білобогом та Чорнобогом, так і шанування Сонця (Дажьбога). Підтверджуються також дані про ще дослов'янські погляди на немирущість, безсмертність людини [30, с. 16].

Таким чином, можна зробити узагальнюючий висновок щодо розповсюдженості та особливостей дохристиянських вірувань слов'ян на території Буковини. Численність археологічних залишків городищ-святилищ, стовпів та інших культових споруд свідчить про сповідання стародавнім населенням Буковини слов'янських форм язичництва. Обрядовість на території Північної Буковини не відрізнялась від обрядовості слов'ян взагалі. Розповсюджені були дуалістичні уявлення про світобудову, використання в обрядах схеми Дерева Життя. Ймовірно, на території Північної Буковини був розповсюджений міф про Громовержця-Змієборця та його супротивника. Серед богів ще з дослов'янських часів простежується поклоніння Білобогу. Особливою повагою користувався Дажьбог та інші сонячні божества, шанування яких було щоденним та узгодженим з фазами добового руху Сонця. Свята тиверців та білих хорватів співпадали з капальнослов'янськими, були узгоджені з астрологічними даними. Про це свідчать і обрядові пісні буковинців [10, с. 5].

Серед залишків дохристиянського світогляду слід підкреслити уявлення про можливість активного втручання людини у формування своєї долі, віру у можливість взаємовпливу цього світу та світу померлих, антропоморфізацію природних явищ. Про широке розповсюдження та переважання язичницьких вірувань в середовищі давніх українців свідчить і той факт, що залишки дохристиянського релігійного світогляду простежуються і у сучасному світогляді українців.

Джерела та література: 1. Велецкая Н.Н. Языческая символика архаических ритуалов. – М.:Наука, 1978. 2. Жуковский А. Історія Буковини. – Чернівці: Час, 1991. 3. Казки Буковини. – Ужгород: Карпати, 1973. 4. Пісні Буковини. – К.: Музична Україна, 1990. 5. Повесть минулих літ. Літописні оповіді. – К.: Веселка, 2005. 6. Попович М.Ф. Мироззрение древних славян. – К.: Наукова думка, 1985. 7. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – М.: Эллис Лак, 1995.

УДК 39:316

Ірина ГУТКОВСЬКА

**ВИТОКИ БІОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНИХ
ТЕОРІЙ ЕТНОСУ**

У статті йде мова про витоки розуміння етносу з позицій «біосферного підходу». Усвідомлюючи важливість соціального компонента в етнічності, деякі дослідники надають перевагу біологічному трактуванню етнічних явищ. Автор робить спробу простежити витоки біолого-географічного розуміння етносу, розробку цих теорій та їх утвердження у працях дослідників.

Ключові слова: етнос, геодетермінізм, біосфера, «біосферна концепція», соціобіологія.

Ірина ГУТКОВСКАЯ

**ИСТОКИ БИОЛОГО-ГЕОГРАФИЧЕСКИХ
ТЕОРИЙ ЭТНОСА**

В статье идет речь об истоках понимания этноса с позиций «биосферного подхода». Сознвая важность социального компонента в этничности, некоторые исследователи отдают предпочтение биологической трактовке этнических явлений. Автор делает попытку отследить истоки биолого-географического понимания этноса, разработку этих теорий, их утверждение в трудах исследователей.

Ключевые слова: этнос, геодетерменизм, биосфера, «биосферная концепция», социобиология.